

Модул В: Отговорности и права
Част В2: Младите хора и престъпността
Добринка Чанкова и Таня Поцова
България

Цели на част В2

- Запознаване с основните концепции за младежката престъпност и наказанието
- Готовност да се насърчи законосъобразно поведение сред младите
- Обмисляне на стратегии за предотвратяване на престъпленията в училище.

Умения, които фасилитаторът ще развие чрез тази част

Знания и разбиране относно:

- редицата причини, които лежат в основата на предизвикателните, агресивните и противообществените прояви
- редицата предпазни мерки спрямо учениците, чието поведение причинява безпокойство
- изискванията на законодателството и формалните процедури, които се отнасят до агресивното и насилствено поведение

Личните качества и атрибути включват:

- емпатия спрямо и ангажиране на учениците, чието поведение и присъствие в училище създава безпокойство
- способност за убедителна защита на учениците – независимо дали са извършители, жертви, съучастници или свидетели на престъпление
- способност за ефективно справяне с учениците, чието поведение създава безпокойство

Литература за предварително четене

Armstrong, D., Hine, J., Hacking, S., Armaos, R., Jones, R., Klessinger, N., & France, A. (2005). *Children, risk and crime: The on track youth lifestyles surveys*. Home Office Research Study 278. London: HMSO.

Muncie, J. (2000). *Youth and crime: A critical introduction*. London: Sage.

Stephenson, M. (2005). *Young people and offending. Education, youth justice and social inclusion*. Cullompton: Willan Publishing.

Обобщение на съвременното мислене и знание относно младите хора и престъпността

Различни статистически данни сочат, че децата в училище често стават жертви на престъпления. Нерядко тези престъпления са свързани с насилие. Освен тях съществуват прояви на насилие в различните му форми, словесни или физически, които, при все че не са толкова сериозни, колкото престъпленията, са абсолютно несъвместими с училищния етос и имат неблагоприятен ефект върху общия климат в училище и върху процеса на обучение изобщо. Проблемът е, че в повечето случаи извършителите на насилие и престъпления в училище са самите ученици.

Ето защо обучението по ненасилие и абсолютна нетърпимост към престъпленията е важна част от цялата училищна политика.

Високата норма на младежка престъпност е била причина за безпокойство в продължение на много години. Намирането на начини за предпазване на децата и младите хора от замесването им в престъпления или противообществени прояви се е превърнало в приоритетна политика в целия свят. Правителствата лансират в широк мащаб програми за намаляване броя на престъпленията, а също и други разнообразни инициативи, конкретно съсредоточени върху предотвратяването на престъпленията и рецидива при младите хора. Работата с деца, техните семейства и училищата заема централно място в много от тези програми.

Връзката между образованието и младежката престъпност е отдавна призната, що се касае до социалната политика и общественото мнение. Независимо от това, ключовата роля на училищната среда при предотвратяване на младежките противообществени прояви, отклоняване на младите от изграждане на престъпна кариера и налагането на приемливо поведение, при все, че многократно е била подчертавана, не винаги е била използвана пълноценно. Очевидно е назрял моментът, при който да се вкара в действие големият потенциал на образователните институции за борба с младежката престъпност.

Простъпката (правонарушението) е термин, който доскоро се използваше и отнасяше за всякакъв вид лошо държане при младежите. Криминолозите често използват понятията 'престъпление' и 'правонарушение' като взаимнозаменяеми, особено когато обект на тяхното наблюдение са младите хора. Въпреки това, налице са съществени разлики между тях. Докато правната дефиниция за престъплението се отнася до поведение, забранено от наказателния закон, терминът простъпка се прилага към всички видове прояви, които се считат нежелателни, противообществени и предхождащи престъплението. В голямата си част тази неяснота произтича от създаването на правосъдие по отношение на непълнолетните, чиято цел е да наказва и третира подобаващо закононарушителите, а също и да защитава уязвимите и изоставените (McLaughlin & Muncie, 2003).

Повечето историци приемат, че простъпките на младите хора са били идентифицирани като основен социален проблем в началото на 19-ти век. През различните исторически периоди социалният контекст и факторите, за които се смята че влияят на такова поведение, се променят. Онези от тях, които най-често се свързват с това поведение през последните десетилетия, са наркотиците и алкохола, социалното изолиране (в това число безработицата и бедността) и разпадането на общностите и семействата. Държавните институции и обществото по традиция са се изправяли по-скоро срещу симптомите и последствията, отколкото срещу причините за това поведение.

В отношението и политиките спрямо младежката престъпност са идентифицирани два главни подхода – този на 'благосъстоянието' и този на 'справедливостта': в зависимост от това дали младите закононарушители

се разглеждат като нуждаещи се от грижа на първо място, или заслужаващи наказание. И двата подхода са силно критикувани и са водели след себе си неочаквани и нежелани последствия. Това е довело до изнамирането на трети начин – възстановителни подходи спрямо младежката престъпност. Тези подходи са опит да се намери изход от последиците на престъпленията, като се вземат предвид гледните точки и на извършителите, и на жертвите. Те са обърнати към една положителна промяна за в бъдеще и наблягат по-скоро на компенсирането на вредата отколкото на наказанието (Restoring Youth Justice, 2000; Вижте също Част Д4).

Младежката престъпност не е само национален проблем. Тя е постоянна точка в дневния ред на различни организации и форуми в международен мащаб. Организацията на Обединените Нации (ООН), Съветът на Европа и други международни и регионални организации многократно са обсъждали проблема и са приели множество международни документи, посветени на този конкретен въпрос или отдаващи му дължимото внимание. Трябва изрично да се спомене Международния пакт за граждански и политически права (1966), където положението на младите хора в конфликт със закона става тема с международно значение; Минималните стандарти на ООН за администриране на правосъдието по отношение на непълнолетни (Пекински правила, 1985), които установяват режим, комбиниращ изискванията за справедлив процес с централното място на интересите и бъдещото развитие на детето; Препоръката за обществените мерки към правонарушенията на непълнолетните на Комитета на министрите на Съвета на Европа, която приема, че образованието и социалната интеграция трябва да бъдат ключов компонент на наказателните системи за младежите; *Конвенцията на ООН за правата на детето* (1989), която изисква законът да се отнася с децата по различен начин и да насърчава реинтегрирането им в обществото; Указанията на ООН за предотвратяване на правонарушенията на непълнолетните (Ер-Риядски указания, 1990) и Правилата на ООН за защита на непълнолетните, лишени от свобода. Също така трябва да се признае позитивното влияние на Декларацията на ООН относно основните принципи на правосъдието по отношение на жертвите на престъпления и злоупотреба с власт по повод третирането на непълнолетните. Изрично трябва да се споменат и новоприетите Указания на ООН за правосъдието по отношение на деца, жертви и свидетели на престъпления (2005). Новият възстановителен подход към престъплението, включително младежката престъпност, е същността на Резолюцията на ООН относно основните принципи на използването на програмите на възстановителното правосъдие по наказателни дела (2002) и на Препоръка R (99) 19 на Комитета министрите към Съвета на Европа относно медиацията по наказателни дела.

Младежката престъпност е явление от глобален мащаб. Нейните особености са изучени и добре познати. Те се коренят в социалната структура на обществото, в непропорционалното разпределение на богатата, в наличието на множество изолирани от обществото групи хора; на проблеми в семейството, дори на вродената агресивност на отделния млад човек. Липсата на достатъчно възпиращи вътрешни и външни механизми

често води до насилие и престъпления. Фактът, че младите хора прекарват по-голямата част от времето си в училище логично води до концентрирането на тези деяния предимно в училищата. Следователно, ролята на тези институции при противодействие на насилието и престъпленията нараства съществено.

На първо място, училищата осигуряват обучение по толерантност и ненасилие. Програмите за превенция на престъпността и правно образование обясняват как системата на наказателното правосъдие реагира на престъплението, разглеждат възможностите на обществената политика за справяне с престъплението и обучават младите как да се включат в превръщането на техните общности в по-безопасни места.

Училищата обаче имат много други възможности за оказване на влияние. Програмите по усъвършенстване на уменията за живота може да не се отнасят директно до насилието, но те могат да помогнат на младите хора да се научат да избягват насилието. Тези програми обикновено предлагат методи за разрешаване на конфликти и изграждане на приятелства с връстници и възрастни. Младите хора се научават как да устояват на негативното влияние на връстниците и да се справят с въпроси, касаещи конфликти в групата. Много училища прилагат специални програми за учениците, всяващи смут в училище; други засилват мерките за безопасност и увеличават персонала.

Образователните програми относно въоръженото насилие изтъкват заплахите и последствията, които носи неправилната употреба на огнестрелно оръжие и предлагат алтернативи на разрешаването на проблеми с оръжие. Възстановителните програми сами по себе си не могат да предотвратят насилието сред младите хора, но те са атрактивни за тях и работят добре, когато са свързани с други програми за предотвратяване на насилието. Спортът е добър отдушник на стреса и гнева; играта в отбор учи на сътрудничество и държи младите встрани от улицата и далеч от възможно насилие. Програмите за предотвратяване на насилието работят най-добре в комбинация с други мероприятия. Цялото общество извлича най-голяма полза, когато то участва в справянето с проблема насилие сред младите хора. Идеята за колективната отговорност в предотвратяването на младежката престъпност е ясно конкретизирана. Наред с това е всепризната необходимостта от усъвършенстване на службите за деца. Общоприет е фактът, че намаляването на броя на престъпленията сред младите хора може да се осъществи без да се задълбочава тяхната социална изолация. По отношение на тези аспекти училищата продължават да играят съществена роля (вижте част Б1).

Отговорности на фасилитаторите на тази част

Вашите задачи за тази част са да:

- изпратите до всички участници информация относно кога и къде ще се проведе сесията и подробности за предварителна подготовка по темата
- се запознаете с текста на частта и бележките на фасилитатора

- планират сесията така, че да се съобразите с нуждите на участниците
- осигурите копирането и подготовката на всички необходими материали и помощни средства
- да ръководите сесията и всички упражнения

Последователност на упражненията за част В2

Тази част представлява еднодневно обучение от пет часа плюс междучасията. Отбележете, че всички упражнения са подходящи за ученици. Участниците могат да ги правят с колеги и после да ги адаптират за ползване в клас.

Първо упражнение: Лекция относно младежката престъпност и третирането на младите правонарушители (30 минути)

Цел

- Осигуряване на базова информация относно младежката престъпност. След лекцията следват редица упражнения.

Речник

Престъпление – модел на поведение, дефиниран и санкциониран от наказателното право. Престъплението е закононарушение, което може да води след себе си наказателно съдопроизводство, и то на свой ред може да доведе до наказание. (Barker & Padfield, 1998).

Превенция на престъплението – всяко предприето действие или техника, приложена от частни лица или обществени организации с цел да се намали вредата, причинена от деяния, дефинирани от държавата като престъпни (McLaughlin & Muncie, 2003).

Наказателно правосъдие – процесът, чрез който държавата отвърща на поведението, което счита за неприемливо. Наказателното правосъдие преминава през няколко етапа: обвинение, разследване, съдебен процес, присъда, обжалване, изпълнение на наказанието. Тези процеси и институциите, които ги осъществяват, се наричат като цяло система на наказателното правосъдие (McLaughlin & Muncie, 2003).

Престъпник – човек, извършил престъпление.

Наказание - наказателна мярка, наложена на подсъдим, надлежно осъден за престъпление от законен съд. Наказанието се обявява при четене на присъдата в съда (Martin, 1994, с. 274).

Жертва на престъпление – човек, който сам или с други хора е претърпял вреда, в това число физическа или психическа травма, емоционално страдание, икономическа загуба или значително нарушение на основните си права, чрез действия или бездействия, които са несъвместими с наказателното право. (Декларацията на ООН относно основните принципи на правосъдието по отношение на жертвите на престъпления и злоупотреба с власт, 1985).

Свидетел - човек, който прави устно изявление в съда по отношение на някакъв факт. От свидетелите се изисква да се закълнат преди да дадат показания, освен ако не решат да направят тържествено потвърждение. Общо правило е, че всеки човек може да дава показания, при положение че има достатъчно добро психическо здраве (Rutherford & Bone, 1993, с. 351).

Базова информация

Правото се създава от хората, за да регулира техните отношения. Трудно е да се обедини свободната воля на много хора, а моралните норми са не винаги достатъчно ефикасни, за да попречат на хората да вършат злоупотреби. Ето защо са създадени правните разпоредби, те са обявени за задължителни и несъблюдаването им води не само до порицания, но също и до наказания (Barker & Padfield, 1998, с. 286; вижте също Част В1).

Съществуват различни нарушения на правото – някои по-малко сериозни (напр. пресичане на червен светофар), други по-сериозни (напр. грабеж). Най-сериозните нарушения на закона, причиняващи сериозни вреди на обществото или на отделен човек, обикновено се наричат престъпления. Те са изрично забранени от наказателните кодекси на различните страни и от международното наказателно право. Понякога в различните законови разпоредби могат да бъдат забелязани разлики в разбирането за престъплението, но убийството, изнасилването, кражбата, измамата, разпространението на наркотици и много други се считат за престъпления по целия свят.

Престъпник е този, който е извършил престъпление. Кой е всъщност Номо Criminalis? Според общоприетото схващане, престъпниците не са раждат такива; те са продукт на социалната среда. Различни травми в детството или на по-късен етап в живота, бедност, безработица, пристрастеност към наркотиците и други битови несполуки могат да подтикнат човек към нарушаване на закона. Други го правят, за да завоюват позиции, да се сдобият с пари или власт, или заради самото насилие. Ето защо висока степен на престъпност може да се наблюдава дори и в най-цивилизованите и развити общества. Цивилизацията и прогресът дават възможности за усъвършенстване на човешките умения и техники и понякога се използват за извършване на злоупотреби.

За да бъде считано за престъпление, едно действие (или бездействие) трябва да бъде извършено умишлено или с престъпна небрежност (*actus reus*). Това обикновено се решава от наказателен съд, който има последната дума относно това дали е имало престъпление, кой е извършителят и какво наказание да му се наложи. Наказателната юриспруденция е класическият и все още широко прилаган метод за реакция на престъпленията. Тъй като обвиняемият се счита за невинен докато трае съдебният процес, вината му трябва да се докаже с помощта на свидетели, документи и др. Той има право на защита, в това число правото на правна помощ, правото да получава информация и т. н. Наказанието съответства на извършеното престъпление и би могло да бъде: лишаване от свобода, пробация, глоба и др. Понастоящем смъртното

наказание е премахнато на много места, при все, че в някои страни все още съществува (Coleman & Norris, 2000).

Специални разпоредби за непълнолетните

Всички западни юрисдикции постановяват, че до една определена възраст младите хора не могат да бъдат държани отговорни за действията си. Общоприето е мнението, че непълнолетните са *doli incapax* (неспособни да извършат зло), но няма единно мнение относно това как известни възрастови групи - деца, непълнолетни, млади хора - се възприемат и разглеждат от закона. В това отношение Европа може да послужи за пример: в Ирландия възрастта, на която човек може да бъде подведен под наказателна отговорност е 8 години, в Англия и Уелс - 10, в Германия - 14, в Испания -16 и в Белгия -18. По отношение на непълнолетните, чиито деяния не могат да се окачествят като престъпления, се прилагат специални поправителни и образователни мерки. Наказанието на младите извършители се налага с приоритетна цел тяхното превъзпитаване и подготовката им за живот съгласно законите на обществото. По правило само някои видове наказания могат да се налагат на непълнолетните: лишаване от свобода, пробация, порицание и др. По време на съдебния процес към тях се отнасят с дължимото внимание и се прилагат специални разпоредби. Сравнително нов подход към младежката престъпност е включването на тези извършители във възстановителен процес (вижте част Д4).

Общоприето е схващането, че в центъра на вниманието трябва да се постави предотвратяването на престъплението и рецидива на младите хора. В този аспект установяването и оценката на рисковите фактори, а също и на превантивните фактори има голям приоритет. Ето защо работата със семействата и децата в училище и реакцията на престъпленията по местоживееене трябва да има като една от главните си цели разработване на продукти и системи, които противодействат на престъплението. Намаляването на ефекта от или излагането на риск, намаляването на верижните реакции спрямо негативните преживявания, насърчаването на самоуважение и осигуряването на гравивни взаимоотношения и нови възможности – всичко това може да бъде приносът на училищното образование и среда в предотвратяване на престъпленията сред младежта (Omaji, 2003).

Второ упражнение: Дискусии (30 минути за всяка)

Цел

- Проверка на знанията и разбирането на участниците за насилието и престъплението
- Провокиране на активно противодействие на насилието и на детерминантите на престъпността

Материали

Флипчарт и писалки

Начин на действие

Свободна дискусия Участниците пишат аргументи 'за' и 'против' на флипчарт.

- а) Как смятате, дали насилието е част от природата на човека?
- б) Как човек се превръща в престъпник?
- в) Престъпление ли е копирането на CD албума на известен поп изпълнител?
- г) Престъпление ли е преписването по време на изпит или не, при положение че не ви разкрият?
- д) Бихте ли докладвали на училищното ръководство, ако видите: че един ваш съученик системно тормози друг ваш съученик в училище; че някой унищожава собствеността във или вън от училище?

Анализ на резултата

Анализ на всички аргументи 'за' и 'против' законосъобразното/ престъпното поведение.

Трето упражнение: Случай (30 минути) Бихте ли свидетелствали в съда срещу гангстер, който е нападнал ваш приятел? Бихте ли се изплашили или бихте дали свидетелски показания?

Цел

- Изследване и стимулиране на готовността да се подкрепи функционирането на правосъдната система

Материали

Флипчарт и писалки

Начин на действие

Свободно изказване на мнения. Отразяване на флипчарт на изразените ключови позиции.

Анализ на резултата

Анализ на всички аргументи 'за' и 'против' свидетелстването в съда

Четвърто упражнение: Писане на есе (60 минути)

- а) Как да се предпазя от насилие и престъпни действия (кражба, нападение, грабеж)? Какво трябва да науча или изградя у себе си (умения по карате, хладнокръвие, здрав разум)?
- б) Кои фактори според вас могат да доведат до безредици и до насилие в училище?
- в) Повечето програми за предотвратяване на насилието още не са добре преценени. Смятате ли, че са ефективни? Защо или защо не?
- г) Представете си, че сте директор на училище за средно образование . Вие сте загрижен за насилието сред учениците. Какъв вид превантивна програма бихте възприел? Защо?

Анализ на резултата

Критерии: Прагматизъм, цялостност, логичност.

Оценяване и разпространение на информация относно най-добрите и оригинални отговори и практики.

References

- Barker, D., & Padfield, C. (1998). *Law: Made simple*. Oxford: Heinemann Educational Secondary Division.
- Coleman, C., & Norris, C. (2000). *Introducing criminology*. Cullompton: Willan Publishing.
- Martin, E. A. (Ed.). (1994). *A dictionary of law* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- McLaughlin, E., & Muncie, J. (2003). *The Sage dictionary of criminology*. London: Sage Publications.
- Omaji, P. (2003). *Responding to youth crime*. Cullompton: Willan Publishing.
- Restoring youth justice: New directions in domestic and international law and practice*. (2000). <http://www.justice.org.uk/reports/restoringyouthjustice.html>
- Rutherford, L., & Bone, S. (Eds.). (1993). *Osborn's concise law dictionary* (8th ed.). London: Sweet & Maxwell.
- The UN Declaration on Basic Principles of Justice for Victim of Crime and Abuse of Power*. (1985).

Further reading and additional resources

Books and articles

- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braithwaite, J., & Pettit, P. (1990). *Not just deserts: A republican theory of criminal justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Corrado, R., Cohen, I., & Odgers, C. (2003). Multi-problem violent youth: A challenge for the restorative justice paradigm. In E. Weitekamp & H-J. Kerner (Eds.), *Restorative justice in context. International practice and directions* (pp.1-22). Cullompton: Willan Publishing.
- Crawford, A., & Newburn, T. (2003). *Youth offending and restorative justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Crawford, A., & Burden, T. (2005). *Integrating victims in restorative youth justice*. Bristol: The Policy Press.
- Home Office. (2004). *The role of education in enhancing life chances and preventing offending*, Home Office Development and Practice Report No 19.
- Maxwell, G., & Morris, A. (2002). The role of shame, guilt and remorse in restorative justice processes for young people. In E. Weitekamp & H-J. Kerner (Eds.), *Restorative justice. Theoretical foundations* (pp.267-284). Cullompton: Willan Publishing.
- McCarthy, P., Laing, K., & Walker, J. (2004). *Offenders of the future? Assessing the risk of children and young people becoming involved in criminal or antisocial behaviour*. Newcastle Centre for Family Studies, University of Newcastle upon Tyne, Research Report No 545.

Web-sites

Crime Concern- <http://www.crimeconcern.org.uk>

Crime Reduction - <http://www.crimereduction.gov.uk/>

Department for Education and Skills- <http://www.dfes.gov.uk/>

International Bureau for Children's Rights - <http://www.ibcr.org>

International Centre for the Prevention of Crime- <http://www.crime-prevention-intl.org/>

International Institute of Restorative Practices - <http://www.iirp.org>

<http://www.safersanerschools.org/>

<http://www.realjustice.org>

Mediation UK- <http://www.mediationuk.org.uk>

Restorative Justice Consortium- <http://www.restorativejustise.org.uk>

Thames Valley Police- <http://www.thamesvalley.police.uk>

Transforming Conflict – <http://www.transformingconflict.org>

Youth Justice Board for England and Wales - <http://www.youth-justice-board.gov.uk>

Evaluation studies

Dignan, J. (2000). *Youth justice pilots evaluation: Interim report on reparative work and youth offending teams*. London: Home Office.

Holdaway, H., Davidson, N., Dignan, J., Hammersley, R., Hine, J., & Marsh, P. (2001). *New strategies to address youth offending: The national evaluation of the pilot youth offending teams*. London: Home Office.

Youth Justice Board. (2005). *Persistent young offenders*. London: Home Office.

Appendix

UN Guidelines on justice for child victims and witnesses of crime

http://www.ibcr.org/Publications/VICWIT/2003_IBCR_Guidelines_En-Fr-Sp.pdf